

Zafer YILDIZ (*)

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNDE EKOLOJİK TEMELLİ ÇEVRE EĞİTİMİNİN TEORİK TEMELLERİ

öz

Çevre sorunları her geçen yıl büyüyerek küresel bir problem haline gelmiştir. Çözüm arayışları çerçevesinde sosyal, ekonomik ve siyasal çözüm önerileri üzerinde tartışmalar yapılmış, nihayetinde çevre sorunlarına karşı en köklü ve kalıcı çözümün insanın eğitilmesi olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle son yıllarda çevre eğitimine ilişkin çalışmalar artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Türkiye’de ise çevre eğitimi okullarda müstakil bir ders olarak yer almamakta, fen bilgisi, sosyal bilgiler gibi birkaç ders içerisinde çevre eğitimi gerçekleştirilmektedir. Dinî ve ahlâkî değerlerin güdüleyici etkisi düşünüldüğünde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde de etkili bir çevre eğitimi yapılması yararlı olacaktır. Ancak, din öğretimi programında farklı öğrenme alanları içerisinde çevreyle ilgili birkaç konuya yer verilmiştir. Çevre kirliliği gibi küresel ve öncelikli bir problemin çözümüne katkı sağlaması amacıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde çevre eğitimi yapılmalıdır. DKAB derslerinde etkili bir çevre eğitiminin gerçekleştirilmesi için ise, öğrencilerin çevreyi gözlemleyebileceği ve etkinliklerle yaşayarak öğreneceği ekolojik temelli bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, etkili bir çevre eğitimi ihtiyacından hareketle, DKAB derslerinde çevre eğitiminin teorik temelleri üzerinde durulmuş ve DKAB dersinde uygulanabilecek bir ekolojik temelli çevre eğitimi önerisinde bulunulmuştur.

anahtar kelimeler

Din, Çevre, Din Öğretimi, Çevre Eğitimi

abstract

Theoretical Foundations of Ecological Based Environmental Education in Lessons of Religious Culture and Moral Education

Environmental problems growing has become a global problem every year. Within the framework of the search for solutions, discussions made on social, economic and political solutions, finally understood that fundamental and lasting solution to the environmental problems is the training of human. Therefore, in recent years, studies on environmental education are increasing and environmental education is widespreading more and more. In Turkey, there isn't environmental education in the schools as a separate course. However, environmental education is given in a few courses as science, social studies lessons. When considering motivational impact of religious and moral values, it will be useful making an effective environmental education in lessons of Religious Culture and Moral Knowledge. But, there are several environmental issue in different learning areas that in religious education programs. Whereas, environmental education should be made in lessons of Religious Culture and Moral Knowledge in order to contribute the solution of global and priority problem as environmental pollution. For the realization of an effective environmental education in lessons of RCMK, there is a need ecologically based approach that students can observe and learn by experience with the activities. In this article, starting from an effective environmental education needs, it has focused on the theoretical foundations of environmental education in lessons of RCMK and proposed ecologically based environmental education in lessons of RCMK.

key words

Religion, Environment, Religious Education, Environmental Education

Giriş

"Hepimiz yeryüzünün kiracılarıyız."

Stuart Udoll (QuietCrisis)

İletişimin ve bilgiye ulaşılabilirliğin kolaylaştığı, teknolojinin baş döndürücü bir hızla değişim gösterdiği çağımız, insanoğluna bir takım kolaylıklar ve mutluluklar sunduğu gibi, beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. İnsanoğlunun bilerek ya da bilmeyerek yaşadığı coğrafyaya, topluma ve kendisine verdiği tahribat zamanla küresel bir nitelik kazanmış ve tüm dünyayı tehdit eder hale

gelmiştir. Dünyayı ve içindeki bütün canlıları tehdit eden bu problemler, çağımızın küresel sorunlarıdır.

İnsan ve toplumlar arasındaki ilişkiler üzerinde önemli etkileri olan küreselleşmenin birçok boyutu vardır. Ekonomik, siyasi/güvenlik, teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik ve kültürel boyutlarıyla gerçekleşen küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar da çok yönlüdür ve her bir boyutta ayrı şekilde kendini göstermektedir. (Çelik, 2012:60) Ancak son zamanlarda, küreselleşmenin özellikle çevresel/demografik boyutunda ortaya çıkardığı sorunlar daha çok görünürlük kazanmış ve tartışılmaya başlanmıştır.

Sanayileşmedeki hızlı gelişmeyle birlikte giderek azalan hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan doğal kaynaklar ve katlanarak artan nüfus yoğunluğu, çevre ve ekolojik dengenin geleceği konusundaki endişeleri arttırmaktadır. Mevsimlerin değişmesi, buzulların erimesi, ormanların azalması, hava ve deniz kirliliğinin insan sağlığını tehdit edecek aşamaya gelmesi, şehirlerdeki gürültü kirliliğinin rahatsız edici boyutlara ulaşması gibi birçok sorun, çevre ve doğanın korunmasına yönelik acil önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmektedir (Baykal, Baykal, 2008:4).

Çevre sorunlarına çözüm arayışları çerçevesinde uluslararası toplantılar düzenlenmekte ve ekonomik, sosyal ve siyasal çözüm önerileri tartışılmaktadır. Aslında makro planda dünyamızı tehdit eden iklim değişiklikleri, sıcaklıkların artması, ormanların azalması, buzulların erimesi gibi çevre sorunlarının kökeninde mikro planda her insanın çevreye bilinçsizce verdiği zarar vardır. Bu nedenle, çevre sorunlarının çözümünde teknoloji, ekonomi, hukuk, politika alanlarında alınabilecek bütün önlemler alınsa dahi, sürdürülebilir bir çevre eğitimi verilmedikçe ve bu doğrultuda insanların yaşam biçimlerinde önemli değişiklikler gerçekleştirilmedikçe, çevre problemlerinin çözülemeyeceği gerçeği de kabul edilmelidir. Dolayısıyla çevre sorunlarının azalmasında en köklü ve kalıcı çözüm insanın eğitilmesidir (Foltz, 2007: 17).

İnsanın eğitilmesi eğitimin temel hedefi olduğu gibi dinlerin de ortak amacıdır. Genel olarak bütün dinler, detaylarda farklılıklar olmakla birlikte insanlara evrensel değerlerin kazandırılmasını hedefler. Bununla birlikte özellikle ilahi dinler için yeryüzü ve yeryüzünde yaşayan canlı cansız bütün varlıklar ilahi bir emanet olarak görülmüş ve küresel problemlere çözüm üretilmesi inancın bir gereği olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle dinler insanların çevreye ve bütün canlılara karşı saygılı davranmalarını, tahrif etmemelerini ve korumalarını nasihat etmiştir (Gündüz, 2008: 5, 6).

Dinlerin ve özelde İslâm'ın çevreye verdiği önem ve değer aşikâr iken ve çevreyle ilgili sorunlar her geçen gün insanlık için büyük bir tehdit oluştururken, çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik konu ve çalışmalara din öğretimi

kayıtsız kalmamalıdır. Ancak örgün ve yaygın din öğretimi programlarına bakıldığında çevre konularına çok az yer verildiği görülmektedir. Halbuki giderek çoğalan küresel problemlerin çözümünde bütün bilim dallarına olduğu gibi din eğitimi bilimine de sorumluluklar düşmektedir.

Din eğitimi, psikolojik ve ahlâkî yönden kendi içerisinde tutarlı ve dengeli, bütünleşmiş bir kişiliğe sahip insanı yetiştirmeyi hedefleyerek küreselleşen dünyanın barış ve huzuruna katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan, din eğitiminin bireylerde çevre bilincini geliştirilmesine yönelik atacağı adımlar, küresel çevre probleminin çözümü için önemli bir katkıdır. Çevre kirliliğinin her yıl artarak endişe verici boyutlara ulaşması, insan ve canlıların yaşamını tehdit eder hale gelmesi, bu katkının ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. Çevre ve Çevre Sorunları

Çevre, doğal ortam koşullarının bütünü şeklinde tanımlanabilir. Ancak derinlemesine incelendiğinde ve düşünüldüğünde çevrenin daha derin anlamlar içerdiği görülecektir. Çevre, insanın üretim ve yaşam kaynağını oluşturan fizikî ve sosyal koşullardır (Dura, 1991: 68). Daha geniş anlamıyla çevre, insanların ortak varlığını oluşturan, hava, su, toprak gibi yaşam ortamlarını, bu ortamlardaki bitki ve hayvan topluluklarını ve insanlık tarihinin ortaya çıkardığı çeşitli uygarlıkları içine alan bir değerler bütünüdür (Keleş, 2002: 95).

Keleş ve Hamamcı tarafından yapılan başka bir tanımda da çevre, canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünü olarak tanımlanmakta ve buna göre çevre;

- İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini,
- İnsanın kendi dışındaki bitki, hayvan türleri gibi bütün canlı varlıklarla olan ilişki ve etkileşimlerini,
- İnsanın yaşadığı ortamdaki hava, su, toprak, yer altı zenginlikleri ve iklim gibi cansız varlıklarla olan ilişki ve etkileşimlerini kapsamaktadır (Keleş, Harmancı, 2005: 32).

Çevre ve ekoloji kavramları çok defa bir birinin yerine kullanılmaktadır ancak birbiriyle birebir aynı anlamları içermemektedir. Kelime anlamı “çevre-bilim” demek olan ekoloji kavramı, Yunanca ev (oikos) ve anlama (logos) sözcüklerinden türetilmiştir. Çevre, insanları doğal ya da doğal olmayan ortamlar içerisinde inceler ama ekoloji bitki ve hayvan topluluklarının çevreleriyle ilişkilerini ele almaktadır. Bu yönüyle ekoloji çevre kavramına göre daha dar bir anlama sahiptir (Keleş, Ertan, 2002: 16).

İnsanoğlunun çevreye ilgisi ve bu anlamda çevre sorunlarının geçmişi insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Ancak bilimsel anlamda ekoloji kavramı ilk

defa Ernest Hackel tarafından 1866 yılında kullanılmıştır (Alpagut, 1991: 26). 1898 yılında çevre sorunlarının küresel anlamda bir tehdit oluşturabileceğini ifade etmesi bakımından İsveçli bilim adamı Svante Ahrrenius'un uyarısı önemlidir. Ahrrenius, karbondioksit gazının global ısınmaya neden olabileceğini iddia etmiş ve dünya kamuoyunda ilgi uyandırmıştır.

1960'lı yıllardan sonra ise çevre kirliliğinin dünyanın geleceği için büyük bir tehdit olduğu konusundaki endişeler ve uyarılar daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. 1968 yılında UNESCO tarafından düzenlenen bir organizasyonda dünyanın farklı bölgelerinden uzmanlar bir araya gelerek ekolojik dengeyi bozmayacak sürdürülebilir büyüme konusunda ilk adımı atmışlar, 1969 yılında ABD'de dünyada ilk olarak Ulusal Çevre Politikası Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Karbuş, 2002: 9).

1970'li yılların başında çevre konusunda önemli adım atılmıştır. 5 Haziran 1972 yılında Stockholm'de Birleşmiş Milletler 113 ülkenin katıldığı bir çevre konferansı düzenlemiştir. Konferansta 5 Haziran gününün Dünya Çevre Günü olması kararlaştırılmıştır. Bu konferansın akabinde 1974 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (Akıncı, 1996: 88). Bu gelişmelerin akabinde çevre ve sürdürülebilir kalkınma konulu birçok protokol imzalanmasına ve konferanslar yapılmasına karşın istenilen düzeyde bir gelişme gerçekleştirilememiştir. 1993 yılında Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma konusunda ilk defa toplanması, 1994 yılında Dünya Koruma Birliği'nin (World Conservation Union), dünyada nesli yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan canlı türlerini belirten bir kırmızı liste hazırlaması, çevre konusundaki önemli adımlardır (Savacın, 2000: 37).

Çevre ve ekolojik dengedeki tahribatın fark edilerek, etkin çözümler alınmasına yönelik bir takım çalışmalar yapılmasına karşın dünyamızı tehdit eden başlıca çevre sorunları şunlardır:

- Su, hava, orman, toprak gibi doğal varlıkların kirlenerek yok olmaya yüz tutması,
- Çarpık ve düzensiz şehirleşme,
- Sanayileşmede çevre dostu olmayan teknolojilerin kullanılması,
- Enerji üretimi, maden işletilmesi ve sanayi tesisi kurulmasında çevreye doğal varlıkların dikkate alınmaması,
- Maden, petrol ve yer altı-yerüstü zenginlikleri gibi doğal kaynakların hızla tüketilmesi,
- Küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi ve iklim değişiklikleri,
- Radyoaktif ve tehlikeli atıklar ve çöpler (Torunoğlu, 2013:9).

Erten de başlıca çevre sorunlarından altı tanesini sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte şu şekilde sıralamıştır:

- Tüketilen fosil yakıtlar, yakılan çöpler ve radyoaktif ışınlar nedeniyle oluşan hava kirliliği. Bunun sonucunda ise asit yağmurları, küresel ısınma, ozon tabakasının zarar görmesi ve sis oluşumu meydana gelmektedir.
- Aşırı gübreleme, temizlenmeyen evsel ve endüstriyel atık sular, tanker kazaları neticesinde denize dökülen kimyasallar neticesinde oluşan deniz kirliliği. Bunun sonucunda ise denizlerde toplu canlı ölümlerinin gerçekleşmesi, akarsuların ve içme sularının kirlenmesi, salgın hastalıkların artması meydana gelmektedir.
- Çöp yığınları, asit yağmurları ve gübreleme çalışmaları neticesinde oluşan toprak kirliliği. Bunun sonucunda topraktaki ağır metallerin yoğunluğu artmakta, toprağın PH- değeri düşmektedir.
- Asit yağmurları, yağmur ormanlarının talan edilmesi, monokültür ziraatçılık ve ormancılığın çoğalması neticesinde hayvan ve bitki türlerinin ortadan kalkması. Bunun neticesinde birçok bitki ve hayvan türü yok olmakta, ormanların azalmakta ve doğal afetler artmaktadır.
- Tropik ormanların yok olması, fosil yakıtlarının sınırsız bir şekilde tüketilmesi, FKC gazlarının kullanılması neticesinde oluşan iklim değişikliği. Bunun sonucunda sera etkisi oluşmakta (küresel ısınma) ve ozon tabakasından yeryüzüne zararlı ışınlar ulaşmaktadır.
- Tüketimin hızla artması, israf ve savurganlık, eğitimsizlik ve atıkların yerli ölçüde değerlendirilememesi neticesinde oluşan çöp sorunları.

Bunun neticesinde ise, hava, toprak ve suyun kirlenmesi ve salgın hastalıkların artması gibi sorunlar baş göstermektedir (Erten, 2006:2). Foster da 2000'li yılların başında yazdığı "Savunmasız Gezegen" isimli kitabında işinde yaşadığımız dünya gezegeninin büyük bir tehdit altında olduğunu ve ısrarla acil önlemler alınması gerektiğini vurgulayarak, yukarıda sıralanan sorunların birçoğunu acil çözüm bekleyen sorunlar listesinde zikretmiştir (Foster, 2008: 11).

İnsanoğlunun kendi elleriyle oluşturduğu çevre sorunları sürekli büyüyerek dünyanın geleceği için önemli bir tehlike olarak karşımızda durmaktadır. Bu problemin çözümü adına ortaya konulan teknolojik destekler ve alınan kararların etkili bir sonuca ulaşamaması, çevre kirliliğine karşı en köklü çözümün insanın eğitilmesi yani çevre eğitimi olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

2. Çevre Eğitimi

Çevre kirliliği, giderek artan bir hızla dünya genelindeki birçok bölgede yaşayan insanların ve canlıların hayatını tehdit eden önemli bir küresel sorun haline gelmiştir. Bu nedenle çevre problemi, sadece herhangi bir bölgeyi değil, bütün

insanları ilgilendiren bir problemdir. Dünyayı yaşanabilir kılmak için, yeryüzündeki her insanın sorumlulukları çerçevesinde üzerine düşenleri yerine getirmesi gerekir. Ancak bu konuda insanların bilgilendirilmeye ve eğitime ihtiyacı vardır. Bu nedenle çevre sorunlarının çözümünde insanın eğitilmesi gerçeğinin farkına varılmış ve uluslararası alanda çevre eğitimi konulu konferanslar ve etkinlikler düzenlenmiştir. (Hun, 2012: 157).

Çevre eğitimi konulu ilk hükümetlerarası konferans 1977 yılında Tiflis'te gerçekleştirilmiştir. Konferansta çevre eğitiminin, birey ve toplumun çevre bilincini geliştiren, çevreyle ilgili şimdi ve gelecekte meydana gelecek problemleri çözebilecek bilgi, değer, beceri, deneyim ve davranış kazandırmayı hedefleyen ve yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu ifade edilmiştir. (Köylü, 2008:179). Bu konferans çevre eğitimine uluslar arası düzeyde dikkat çekmesi yönüyle önemlidir ve daha sonrasında yapılacak birçok toplantıda da etkisini devam ettirmiştir. Bununla birlikte günümüze kadar çevre eğitiminin birçok tanımı yapılmış ve çevre eğitiminin hedefleri ve amaçları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çevre eğitimi, genel olarak, toplumun her kesiminde çevre bilincinin geliştirilmesi ya da çevrenin korunmasına karşı duyarlı, kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin sağlanmasıdır. (Aygün, Herdem, 2014: 615) Daha geniş bir tanımla çevre eğitimi, insanoğlunun kendi arasında, kültüründe ve biyofizik çevresindeki ilişkileri anlama ve takdir etmede, beceriler ve tutumlar geliştirmek için değerleri tanıma ve kavramları açıklama sürecidir. (Köylü, 2014: 279).

Dünyanın önde gelen çevre kuruluşlarından Kuzey Amerika Çevre Eğitimi Kurumu (The North American Association For Environmental Education) 1992 yılında hazırladığı raporda ise çevre eğitimini şöyle tanımlamaktadır: “Çevre eğitimi, tabii veya insanlar tarafından inşa edilen çevreler hakkında duyarlı ve bilgili bir vatandaşlık anlayışını geliştirmeyi hedefleyen interdisipliner bir çalışma alanıdır. Çevre konusunda duyarlılık ve bilgi sahibi olma o şekilde gerçekleştirilmeli ki, sonuçta çevre problemlerini ve değer hükümlerindeki (çevre etiği) ihtilafları, çözmek için gerekli zihinsel altyapı kamu bilincinde oluşmalı ve yeni problemlerin ortaya çıkmasını da önlemelidir.” (Uzunoglu, 1996: 8)

Çevre eğitimiyle ilgili yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere çevre eğitiminin en temel amacı insanlarda çevre bilincinin oluşmasını sağlamaktır. Ancak çevre eğitiminde çevre bilincinin oluşması nihai bir hedef olarak görülmemekte bireylerin çevreyi koruma konusunda aktif bir gönüllü olmaları beklenmektedir. Akyüz, bu hususa dikkatleri çekerek, çevre sorunlarına ilişkin 1972'de Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Stockholm'de gerçekleştirdiği konferansında ve UNESCO'nun 1975'de Belgrad'da düzenlediği çevre sorunları eğitimi toplantısında alınan kararlar çerçevesinde çevre eğitiminin somut amaçlarının şunlar olabileceğini belirtmiştir:

- Bilinç kazandırma: Sosyal grup ve bireylerin çevre sorunlarına karşı duyarlılık kazanmasını sağlamak,
- Tutum kazandırma: Sosyal grup ve bireylerin çevrenin korunması ve iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerde aktif rol almaya istekli olmalarını sağlamak,
- Yetenek kazandırma: Sosyal grup ve bireylerin çevre sorunlarının çözümü için gerekli yetenek ve beceri kazanmalarına yardım etmek,
- Katılmayı sağlama: Sosyal grup ve bireylere, çevre sorunlarının çözümüne aktif katkıda bulunma fırsatı vermek (Akyüz, 1980: 226).

Çevre eğitiminin tanımı ve amaçları konusunda ortaya konan çalışmalar akıllara bu eğitimin nasıl yapılması gerektiği sorusunu getirmiştir. Çevre eğitiminin örgün ve yaygın eğitimde yer almasında önemli bir dönüm noktası olan UNESCO ve UNEP işbirliğiyle 1977 yılında Tiflis'te yapılan Hükümetlerarası Çevre Eğitim Konferansı'nın sonuç bildirgesinde çevre eğitiminin hedefleri, amaçları ve esasları ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Buna göre çevre eğitiminin esasları şunlardır:

- Çevreyi doğal ve yapay; teknolojik ve sosyal (ekonomik, politik, kültürel, tarihi, ahlaki ve estetik) öğelerden oluşmuş bir bütün olarak ele almalıdır.
- Okul öncesi eğitimden başlayıp tüm örgün ve yaygın eğitim aşamalarında, ömür boyu süren bir eğitim olmalıdır.
- Her disiplinden ilgili kısımları, dengeli ve bütünleştirici bir şekilde bir araya getiren disiplinler arası bir yaklaşımla yürütülmelidir.
- Öğrencilerin değişik coğrafi bölgelerdeki çevre şartları hakkında öngörü sahibi olmaları için temel çevre sorunlarını yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası açılardan ele almalıdır.
- Mevcut ve potansiyel çevre şartlarının üzerinde dururken tarihsel ve kültürel boyutu da göz önünde tutmalıdır.
- Çevre sorunlarına karşı önlem almak ve çözüm getirmek için yerel, ulusal ve uluslararası işbirliğinin değerini ve gerekliliğini öne çıkarmalıdır.
- Kalkınma ve büyüme için yapılan planlarda çevre boyutunu göz önünde tutmalıdır.
- Öğrencilerin, öğrenme yaşantılarının planlanmasında rol sahibi olmalarını sağlamalı, karar almaları ve aldıkları kararın sonuçlarını kabul etmeleri için fırsat tanımalıdır.
- Çevre duyarlılığı, bilgisi, problem çözme becerisi ve değer yargılarının biçimlendirilmesi her yaş grubunu hitap edecek şekilde verilmeli, erken

yaşlarda öğrencilerin kendi toplumlarına yönelik çevre duyarlılığı üzerinde özellikle durulmalıdır.

- Öğrencilerin, çevre sorunlarının gerçek nedenlerini kendilerinin bulmasına yardımcı olmalıdır.
- Çevre sorunları karmaşıklığını ve bu yüzden de eleştirel düşüncenin ve problem çözme becerisinin gereğini vurgulamalıdır.
- Uygulamalı etkinlik ve ilk elden deneyimlerin üzerinde özellikle durarak, çevre hakkında çevreden öğrenmek/öğretmek için değişik öğrenme ortamlarından ve eğitim yaklaşımlarından faydalanılmalıdır (Ünal, Dımışkı, 1999: 144, 145).

Çevreyle ilgili ortaya konulan çalışmalarda görüldüğü gibi, çevre eğitiminde nihai hedef, insanın çevre duyarlılığı kazanmasının ötesinde çevre konusunda aktif bir rol almasının sağlanmasıdır. Bu noktada modern çevre eğitiminin amaçlarıyla İslam'ın temel kaynaklarında çevreyle ilgili ulaşılması arzulanan hedefler birbiriyle örtüşmektedir. Maalesef İslam'ın temel kaynaklarındaki çevreye verilen önem günümüzde pratik hayata planlı ve etkili bir şekilde aktarılamamış gözükmektedir.

3. İslam'a Göre Çevre ve Çevre Eğitimi

Bütün dinlerin muhatabı insandır. Dolayısıyla dinler insanı kendisini kuşatan maddi ve manevi âleme ilişkin bilgilendirir ve bunlara karşı insanın tutum ve davranışlarını tanımlar. İnsanın çevresiyle olan ilişkisini düzenler ve ona çevreye yönelik bir bakış açısı sunar. Örneğin, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta insanın sosyal ve doğal çevresiyle uyum içerisinde olması istenerek, öldürmemesi, çalmaması, başkasının malına ve ırzına göz dikmemesi emredilir. Aynı zamanda maddi âlem, Tanrı tarafından yaratılan ve düzen verilen bir varlık olarak kabul edilir. İlahi kaynaklı olarak kabul ettiğimiz üç dinin dışındaki dinlerden Hinduizm, Budizm ve Caynizm gibi Hint dinlerinde de Ahimsa ilkesi gereğince çevreye saygı ve uyum önemlidir ve insanlar canlılara yönelik her türlü şiddetten uzak tutulur (Gündüz, 2008: 5, 6).

İslam'ın çevreye yüklediği anlam ve önem diğer ilahi dinlerden çok farklı değildir. İslam'ın öğretisi ve medeniyet tezahürleri incelendiğinde insan ve çevre ilişkisi ekseninde İslam, insana çevre karşısında üç yönden sorumluluk yüklemektedir (Çağrı, 2008:9-13):

- Ontolojik ilişki: İslam tevhit dinidir ve ontolojik olarak her şey özünde Bir'e (Allah'a) dayanır. Dolayısıyla insanın, göklerin ve yerin, tabiatın, çevrenin, her şeyin varlık nedeni, maliki ve sahibi O'dur. Bu nedenle, tabiat Allah'ın varlığının ve kudretinin işaretleri ve delilleridir. Var olan her

şey O'nun yarattığı bir sanat eseri ve O'nun varlığının bir delili olduğuna göre, çevresinden var olan her şeyi yani “yaratılanı Yaradan’dan ötürü” sevmek gerekir.

- Yönetim ilişkisi: Kur’an’ın ifadesiyle insan yeryüzüne halife olarak gönderilmiştir (Bakara:30, En’am:165, Fatır:39). Akıl, zeka gibi üstün melekelele donatılmış insana Yaratıcı’nın koyduğu yasalara göre ve O’nun sıfatlarına uygun şekilde yeryüzünü yönetme misyonu verilmiştir. Dolayısıyla insandan beklenen, Rahman ve Rahim olan Yaratıcı’nın tüm varlığı kuşatan rahmet ve merhametini varlıklara yansıtmasıdır.
- Fayda ilişkisi: Kur’an’da birçok ayette dünya ve içindekilerin insanın istifadesine sunulduğu bildirilmektedir. İnsanın kendisine sunulan nimetlerden faydalanırken iki hususa dikkat etmesi istenmektedir. Öncelikle helal olup olmadığını araştırmalı ve bu nimetleri yaşadığı tabiatı tahrip etmeden elde etmeye çalışmalıdır. Dolayısıyla çevre ile insan arasında karşılıklı bir fayda ilişkisi vardır.

Kur’an-ı Kerim, asırlar öncesinden insanoğlunun tabiata müdahale etmesi gerektiğini, aksi takdirde tabiatın dengesi bozulursa bundan öncelikle kendisinin etkileneceğini belirtir (Güngör, 2008: 137). Kur’an’da, çevreye zarar vererek kirletmek, “fesad” kavramıyla anlatılmıştır. Bir şeyin doğal halinin bozulması, onun yerinden edilmesi anlamlarına gelen fesad kelimesini bazı müfessirler, yağmurun yağmaması, bitki ve verimin az olması, kısaca tabiatın doğal dengesinin bozulması şeklinde tefsir etmiştir (Akyüz, 2014: 39).

Hz. Muhammed (sav) in uygulamalarına baktığımızda ise çevrenin korunması ve tezhibine büyük önem verildiği görülmektedir. Örneğin, Medine’de Müslümanları ağaç dikmeleri ve ziraatla uğraşmaları konusunda teşvik ederek şöyle buyurmuştur: “Yedi şey var ki, (onları yaptığında) kabirde olduğu halde kul lehine sevapları devam eder: Bir ilim öğretene, bir nehri açan, bir kuyu kazan, bir hurma ağacı diken, bir mescit yaptırana, bir mushaf miras bırakan ve ölümden sonra kendisine af dileyen bir çocuk yetiştiren kimse.” (Erkoçoğlu, 2014: 69)

Hz. Peygamber’in çevre yaklaşımının kapsamlı bir şekilde ele alınması bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Ancak çevre problemlerine karşı Hz. Peygamber’in tavsiyelerinden bir kısmının bilinmesi bile, dönemin şartları içerisinde çevreye verilen değeri göstermektedir. Yiyecek kaplarının üzerinin örtülmesi, insanların kullandıkları yol ve gölgelendikleri mekânlarda abdest bozulmaması, durgun ve akarsulara idrar yapılmaması, insanlara eziyet veren şeylerin yoldan kaldırılması, koruluk ve sit alanları oluşturulması, Hz. Peygamberin çevrenin korunmasına yönelik tavsiyelerinden bazılarıdır (Sakallı, 2014:79-89). İslam kültür ve medeniyet tarihi incelendiğinde de Hz. Peygamber’in sergilediği hassasiyet et-

kili olmuş ve çevrenin doğal yapısına zarar vermekten kaçınılmıştır (Yediyıldız, 2008: 147-158).

Dinin temel kaynakları olan Kur'an ve hadislerdeki çevre bilincine yönelik birçok tavsiye ve örnekler, inananlara yönelik her asırda geçerli olacak önemli bir öğretim alanıdır. Bu açıdan çevrenin din öğretimine konu edilmesinin, insanî olduğu kadar dinin temel nasları açısından da bir gereklilik olduğu söylenebilir.

4. Din Öğretiminde Çevre

İçinde yaşadığımız toplumu gözlemlediğimizde insanların çevre ve din ilişkisine yönelik paradigmasının, din öğretiminde çevre eğitiminin uygulanmasındaki en temel problemlerden olduğu görülecektir. Çevre problemi dinin alanı içerisinde görülmemekte, temel haklar ve kul hakkı konusunda gösterilen hassasiyet çevre konusunda gösterilmemektedir. Sakallı bu noktaya dikkat çekerek, çevreyle ilgili problemlerin temelinde zihniyet aşınması olduğunu belirtmekte ve müslümanlar olarak şunları sorgulamamız gerektiğini ifade etmektedir:

“(Müslüman) insan, fıtratın ölçülü ve dengeli (mizan ile) yaratılmış olduğunu Kur'an'da okuyup anlarken, nasıl fıtrata müdahale edip, bu dengeyi bozma cür'etinde bulunmuştur? Yine 'halife' sıfatıyla yaratılan insan, evreni 'imar' ile memur, her şey kendi emrine musahhar kılınmışken, bütün mahlûkata adalet prensibine göre davranmakla mükellef iken nasıl oldu da, çevre konusunda 'zalim ve müsrif' olabilmıştır” (Sakallı, 2008: 185).

Daha önce de ifade edildiği gibi çevreyle birlikte birçok küresel problemin ortaya çıkma nedenlerinin başında insanın bilinçsizliği vardır (Kılıç, 2008:111). İnsanoğlu doğayı hoyratça ve düşüncesizce kullanmış, endüstrinin ve teknolojinin sağladığı kısa vadeli imkânlar uğruna yeryüzünün uzak geleceğini feda etmiştir. Acaba, dinlerdeki çevreye önem ve değer veren temel ilkeler ve yaklaşımlara rağmen insanların çevre bilinçsizliğinin nedeni nedir? Hiç şüphe yok ki bunda eğitimsizliğin payı büyüktür. Çünkü eğitim ve kazanılan değerler, insanın çevresiyle olan ilişkisinin niteliğini de etkilemektedir. Bununla birlikte kişinin bağlandığı dine, ait olduğu mezhebe ve bazı değişkenlere göre farklılık gösterse de inanç ve değerlerin, bireylerin davranışları üzerindeki güçlü etkisi görmezden gelinmemelidir (Mehmedoğlu, 2013: 174).

Çevre eğitiminde benimsenmesi gereken ilkeler içerisinde ilk sıralarda “disiplinlerarasılık” ilkesi sayılmaktadır. Bu ilkeye göre, çevre eğitimi sadece biyoloji, çevre gibi derslerle sınırlandırılmamalı, başta sosyal bilimler olmak üzere

diğer derslerin de konusu olmalıdır (Özdemir, 2007: 30). Böyle bir yaklaşım din öğretiminde de çevre konularına yer verilmesi düşüncesini güçlendirmiş, Batı'da çevre eğitiminde dini elementlerin kullanılmasına, din ve çevre eğitimi ortak bir zeminde birleştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Hitzhusen, 2006: 11). Peki ülkemizde din öğretimi açısından durum nedir? DKAB derslerinde çevre eğitime geçmeden önce ülkemizdeki durumu genel olarak görmemiz açısından kısa da olsa yaygın din eğitimine göz atmamız yararlı olacaktır.

Yaygın din öğretimi geniş bir hedef kitleye hitap etmektedir. Farklı kabiliyetlere, ihtiyaçlara, yaş gruplarına ve kültürel özelliklere sahip, çeşitli coğrafi bölgelerde yaşayan birçok yetişkine yaygın din öğretimiyle ulaşılmaktadır (Doğan, 2012: 274). Bu nedenle bir konuda toplumsal bilincin oluşmasında yaygın din öğretiminin önemli rolü vardır.

Yaygın din öğretimi, hutbe, vaaz, Kur'an Kursları, merkez irşad ekipleri, kitle iletişim araçları ve konferans, panel, sempozyum gibi çeşitli vasıtalarla gerçekleştirilmektedir. Bu vasıtalar içerisinde dini mesajların geniş kitlelere belli bir program dahilinde ulaştırılmasında en etkili olanların hutbe ve vaazlar olduğu söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği konular çerçevesinde camilerde Cuma ve bayram namazlarında düzenli olarak hutbe okunmakta ve bu günlere ilaveten çeşitli vakitlerde de vaazlar yapılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sitesinde verilen hutbe arşivine göre, çevreyle ilgili hutbelerin dağılımı şu şekildedir¹

Tablo 1: Çevreyle ilgili hutbelerin dağılımı

1999-2013 yılları arası	1.Çevre Sağlığı 2.Çevre Sorumluluğu 3.Doğal Hayatı Korumak 4.İslam'da Çevrenin Korunması 5.İslam'da Ekolojik Denge 6.Kainattaki İlahi Dengeyi Koruyalım 7.Tabiata ve Çevreye Karşı Sorumluluklarımız
2014 yılı	-

Hutbe konularının yıl içerisinde dağılımını içeren arşive bakıldığında çevre konularını içeren hutbe ve vaazların çok az sayıda olduğu görülmektedir. Buna göre 1999-2013 yılları arasında 7 hutbe varken 2014 yılında çevreyle ilgili herhangi bir hutbenin olmadığı görülmektedir. Beş yıl içerisinde 60 haftanın olduğu düşünülürse çevreyle ilgili 7 hutbenin çok az olduğu anlaşılacaktır.

Yaygın din öğretiminde çevre konusuna bu kadar az yer verilmesinin nedeni olarak, çevrenin doğrudan dini bir problem olarak görülmediği şeklinde düşünülebileceği gibi, çevre kirliliği tehdidinin hangi boyutlara ulaştığının tam olarak kavranamamış olması da gösterilebilir. Yaygın din öğretimindeki bu durum çevrenin din öğretiminde daha ciddi ele alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Değer kazanımında erken yaşların önemi düşünülürse çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik eğitimlere de erken yaşlardan itibaren başlanmalıdır. Bu nedenle örgün eğitimde DKAB derslerinde çevre konusu ele alınması ayrı bir öneme sahiptir.

5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde “Çevre” Kavramı

Türkiye’de örgün eğitimde çevre eğitimi amaçlayan özel bir öğretim programı bulunmamaktadır. Çevre ile ilgili konular ilköğretim ve lise öğretim programlarındaki farklı dersler içerisinde ele alınmaktadır. İlköğretimde çevre konusu 1-3. Sınıflarda hayat bilgisi, 4-8. Sınıflarda ise fen ve teknoloji ve hayat bilgisi dersleri içerisinde yer almaktadır. Liselerde ise çoğunlukla biyoloji dersinde olmak üzere coğrafya derslerinde çevre konusu işlenmektedir. (Çakmak, Akçölteki, 2012: 145)

Akinoğlu ve Sarı tarafından ilköğretim programlarında çevre eğitiminin ne ölçüde yer aldığını inceleyen bir araştırmada, hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen ve teknoloji ders programları gözden geçirilmiştir. Bu üç dersin programlarındaki çevre ile ilgili toplam kazanım yüzdesi % 11,82 olarak bulunmuştur. (Akinoğlu, Sarı, 2009: 26) Öğretim programlarında çevre konulu araştırmalarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin ele alınmaması ise düşündürücüdür. Halbuki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde kısmen de olsa çevre konularına yer verilmektedir.

Furat tarafından ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde çevre konularına ne kadar yer verildiğinin incelendiği bir çalışmaya göre ise, programda çevre konularına çok az yer verildiği görülmektedir. Çalışmada 2000 sonrası DKAB programlarında çevre konusuna ne kadar yer verildiği incelenmiştir. Buna göre 2000 yılında müfredatta çevre bilincinin oluşturulmasını hedefleyen konular ağırlıklı iken 2007 yılından sonra çevre konusu, evrenin yaratılması konusuyla ilişkilendirilerek verilmiştir. Ayrıca 2007 müfredatında çevre temizliğinin dini ve toplumsal bir görev olarak tanımlanmasına karşın çevre kirliliği üzerinde durulmadığı görülmüştür. (Furat, 2008:369-377)

2010 yılında bazı değişikliklerle yenilenen ilköğretim DKAB öğretim programında ise doğrudan çevre bilinci kazanımını hedefleyen konuların çok az yer aldığı görülmektedir. İlköğretim 4. Sınıftan 8. Sınıfa kadar altı öğrenme alanı

içerisinde yer alan konular incelendiğinde aşağıdaki tabloda belirtilen dağılım karşımıza çıkmaktadır (MEB, 2010):

Tablo 2: İlköğretim DKAB Öğretim Programında Çevre Konuları

SINIF	ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KONU
4.SINIF	İbadet	Temiz Olalım	Çevremi Temiz Tutar ve Korurum.
8. SINIF	Hz. Muhammed (sav)	Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar	Hz. Muhammed Doğayı ve Hayvanları Severdi
8. SINIF	Din ve Kültür	Dinler ve Evrensel Öğütleri	Çevreyi Korumak

İlköğretim DKAB öğretim programında çevre konusunun yer alması çevre eğitiminin erken yaşlarda verilmesi açısından önemlidir. Erken yaşlarda oluşan değer yargıları ve tutumlar, çocukların doğayla olan ilişkilerinde empati geliştirmelerine ve doğaya karşı sevgilerinin gelişmesinde önemli rol oynar. Bu yaşlarda duyuşsal alandaki öğrenmeleri gerçekleştirecek oyun ve etkinliklere sıkça yer verilmelidir. Bu oyunlarla doğanın bir değer olduğunu öğrenen çocuğun, doğaya karşı farkındalığı artar ve çevre koruma bilinci gelişir. (Erten, 2006: 4)

Ortaöğretim DKAB öğretim programı incelendiğinde ise, programın vizyonunun belirtildiği bölümün ilk cümlesi olarak, "21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, temel demokratik değerlerle donanmış, insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen, sosyal katılım becerileri gelişmiş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yetiştirmek" olduğu ifade edilmektedir. (MEB, 2010:9) Ancak yaşadığı fizikî çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilmesi için programda çevre konularına sadece iki defa yer verildiği görülmektedir:

Tablo 3: Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında Çevre Konuları

SINIF	ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KONU
9.SINIF	İbadet	Temizlik ve İbadet	Mekân ve Çevre Temizliği
12. SINIF	Din, Kültür ve Medeniyet	Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri	Dinlerde Çevre Bilinci

Küresel bir problem olan ve her geçen gün insan hayatını tehdit eden çevre kirliliğine karşı yukardaki tablolarda belirtildiği şekliyle din öğretiminde çevreye yer verilmesi problemin çözümüne yeterli bir katkı olmayacaktır. Bu nedenle DKAB derslerinde çevre eğitimi yeni bir yaklaşımla yeniden ele alınmalı, din öğretimi bireylerin çevre bilincini kazanmasında aktif rol üstlenmelidir. Aynı zamanda çevre eğitimi ve din öğretiminin disiplinlerarası bir çalışma ortaya koyması her iki bilim dalının da karşılıklı kazanımlar elde etmesini sağlayacaktır.

6. DKAB Dersinde Ekoloji Temelli Çevre Eğitimi Önerisi:

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler neticesinde ortaya çıkan yeni insan modeli ve toplumsal ihtiyaçlar, eğitimin de amaçlarını gözden geçirmesine ve kendini yenilemesine neden olmuştur. Şüphesiz din öğretimi de bu değişimden etkilenmiş ve son yıllarda din öğretimi alanında “nasıl bir din öğretimi?” sorusu oldukça tartışılmıştır. (Selçuk: 2000, Kılıç:1999, Onat:1997, Önder:2013) Bu problem DKAB öğretim programının başında da ele alınarak, örgün eğitimde din öğretiminin “bir bilgi verme vasıtası olmakla beraber, aynı zamanda insanın bilgi elde etme yollarını ve aklını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç” olması gerektiği, ancak bu şekildeki bir din öğretiminin “öğrencinin kendi akıl yürütme gücünü kullanarak varlıklar içindeki konumunu belirlemesine katkıda bulunacağı” belirtilmiştir. (MEB, 2006) Bununla birlikte ezbercilikten uzak, düşünen ve hayatı anlamlandıran bireylerin yetişmesini önemseyen bir din öğretimi yaklaşımının sonucu olarak, son yıllarda öğretim sürecinde sınıf dışı etkinliklere ve gezi-gözlem yönteminin kullanılmasına dikkatler yoğunlaşmıştır. (Tosun,1993: 23-32) Dolayısıyla, DKAB dersinde gerçekleştirilecek çevre eğitiminin aynı zamanda dersin kazanımlarına da olumlu katkılar sağlayacağı öngörülebilir. Peki DKAB dersinde nasıl bir çevre eğitimi gerçekleştirilebilir?

Çevre eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Doğacı, korumacı, problem çözmeye odaklı, sistemik, bilimsel, değer merkezli, bütüncül, uygulamalı, eleştirel, eko-eğitimci, sürdürülebilir temelli gibi çevre eğitimi farklı açılardan ele alan birçok yaklaşımı saymak mümkündür. (Karataş, 2013: 37) Bu yaklaşımların her biri çevre probleminin çözümüne farklı açılardan katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, çevre eğitimiyle ilgili ortaya konulan yaklaşımlar içerisinde Fien’in ortaya koyduğu yaklaşım dikkatleri çekmiştir.

Fien çevre eğitimi, çevre hakkında eğitim, çevre yoluyla eğitim ve çevre için eğitim olmak üzere üç aşamalı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımlar birbirleriyle ilişkili birbirlerinin ön koşulu durumundadırlar:

Çevre hakkında eğitim, çevreyle ilgili kavramlar ve genellemeler üzerinde durur ve çevre şekilleri, süreçleri, sorunlarıyla ilgili var olan gerçekleri öğretim

konusu yapar. Bu yaklaşım çevre sorunlarının nedenleri ve çözümü konusunda insan faktörünü dikkate almaz. Daha çok çevre sorunlarına ilişkin teknik çözümler üzerinde durur.

Çevre yoluyla eğitim yaklaşımına göre ise öğrencilerin tecrübelerini çevreyle ilişkilendirerek, çevreye duyarlılıkları ve farkındalıkları arttırılabilir. Bu nedenle, çevre eğitiminin öğretmen merkezli olarak sınıflarda yapılmasına karşı çıkar ve çevre eğitiminin öğrenci merkezli, sınıf dışında, katılımcı şekilde yapılması gerektiğini savunur.

Çevre için eğitim yaklaşımı ise, bir önceki yaklaşımın nadiren yer verdiği transformasyon sürecini çevre eğitiminin temeli olarak kabul eder. Bu yaklaşımın göre önemli olan, ilk iki yaklaşımda elde edilen kazanımlarının öğrencilerde çevre sorunlarını keşfettirici ve çözüm için harekete geçirici bir etki bırakmasıdır. (Fien: 1993, Akt. Köylü, 2014: 282)

Fien'in yaklaşımından da yararlanılarak DKAB derslerinde, dersin amaçlarına uyumlu bir çevre eğitimi programı yapılabilir. Çevre eğitimi, "çevrenin korunması için tutumların, değer yargılarının, bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve çevre dostu davranışların gösterilmesi ve bunların sonuçlarının görülmesi süreci" (Erten, 2006:3) ise, çevrenin korunması için geliştirilecek tutum ve değer yargıları, DKAB dersi içerisinde kazandırılabilir. Ancak öncelikle program içerisinde çevrenin ayrı bir öğrenme alanı olarak ele alınması gerekir.

"Çevre ve Din" başlığıyla oluşturulacak öğrenme alanı altında çevre eğitimi üç basamaklı olarak gerçekleştirilebilir:

I. Basamak: Oyun Temelli Çevre Eğitimi:

Bu basamakta 4 ve 5. Sınıf düzeyindeki öğrencilere çevreyle ilgili kavramların öğretilmesi ve çeşitli oyun ve etkinliklerle çevreye karşı sevgi ve koruma duygularının kazandırılması hedeflenmelidir. Böylece, çevre hakkında eğitim, öğrencilerin bilişsel özellikleri göz önünde bulundurularak, oyun ve etkinliklerle eğlenceli bir şekilde gerçekleştirilir.

Çevre eğitimi için bu gelişim dönemleri oldukça önemlidir. Zira bu dönemlerde ki çevre eğitimi ileri yaşlarda bilinçli davranışlara dönüşmekte ve kalıcı olmaktadır. Bu nedenle duyuşsal alandaki öğrenmelere önem verilmeli, çocuklara doğayı sevdireci oyunlar oynatılmalı ve çocukların doğada yaşantılar edinmesi sağlanmalıdır. (Erten, 2006:4)

II. Basamak: Etkinlik Temelli Çevre Eğitimi:

Bu basamakta ise çevre yoluyla eğitim gerçekleştirilmeye çalışılır. 6,7 ve 8. sınıf öğrencilerinin çevreyi tanınması, hissetmesi ve gözlem yapabilmesi için doğa yü-

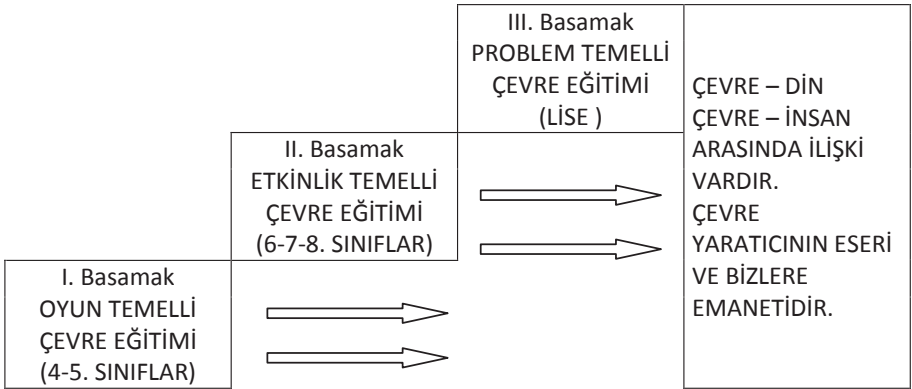
rüyüşü, hayvanları gözlemlene, ağaç dikme gibi sınıf dışı etkinliklere sıkça yer verilmesi hedeflenmelidir. Böylece öğrencilerin çevre ile ilgili tecrübe kazanmaları sağlanarak, çevre duyarlılıkları ve farkındalıkları geliştirilir.

III. Basamak: Problem Temelli Çevre Eğitimi:

Bu basamakta çevreyle ilgili problemler ele alınarak her bir öğrencinin çevrenin korunması konusunda aktif bir birey haline getirilmesi hedeflenmelidir. Lise düzeyindeki öğrencilerin hedef kitlesi olduğu bu basamakta, öncelikle küresel çevre kirliliğinin boyutlarını ortaya koyan istatistiksel veriler, örnekler, belgeseller sunulmalıdır. Burada temel amaç öğrencilerin problemin farkına varmaları ve duyarlılık kazanmalarıdır. Bununla birlikte öğrencilerden yaşadıkları bölgedeki çevresel sorunlarını gözlemlemeleri ayrıca içinde buldukları çevrenin bitki ve canlı türleri hakkında bilgi edinmeleri istenebilir. Öğrencilerden edindikleri izlenimleriyle ilgili düşüncelerini sınıfla paylaşmaları istenerek, çözüm önerileri üzerinde beyin fırtınası gerçekleştirilebilir.

Bütün basamaklarda gerçekleştirilen çevre eğitiminde çevre - din /Allah ilişkisi, çevre – insan ilişkisi vurgulanmalı, çevre ve çevreyi oluşturan canlı/cansız her unsurun Yaratıcı'nın eseri ve emaneti olduğu, özen ve saygıya layık oldukları bilincinin öğrencilere kazandırılması hedeflenmelidir.

Tablo 4: DKAB Dersinde Çevre Eğitimi

DKAB dersinde gerçekleştirilecek ekoloji temelli bir çevre eğitiminde okul dışı doğa etkinliklerinin yapılabilmesi için imkanların elverişliliği problemi muhtemelen akıllara gelecektir. Tabi ki, bu tür etkinliklerde öğrencilerin gelişim düzeyi, okulun fizikî ve ekonomik olanakları, zamanlama, mevsimsel şartlar ve buna benzer koşulların dikkate alınması gerekir. Ancak din öğretiminde böyle bir bilincin oluşması, öğretmen ve öğrencilerin buna istek duyması durumunda

olumsuzluklar aşılarak bu etkinliklerin gerçekleşeceği uygun ortamlar mutlaka oluşturulacaktır.

7. SONUÇ

Çevre eğitimi din öğretim sürecinde özellikle örgün din öğretiminde DKAB derslerinde, dersin amaçlarına uyumlu bir şekilde gerçekleştirilebilir. Gerekçelerini ise maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Çevre kirliliği küresel bir problem haline gelmiştir. Bu konuda uluslararası toplantılar düzenlenmekte, ekonomik, sosyal, siyasal çözüm önerileri tartışılmaktadır. Nihayetinde ise problemin çözümü insanın eğitime dayanmaktadır. Bireyin tutum ve davranışlarında dinî ve ahlâkî değerlerin etkili olduğu dikkate alınırsa, din öğretimi böyle küresel bir problemin çözümünde önemli bir paya sahip olan eğitim boyutuna olumlu katkılar sağlamak için elinde olan imkânları değerlendirmelidir.
- b. Çevre kirliliğinin nedenleri çok farklı boyutlara sahiptir. Çok boyutlu problemlerin çok boyutlu çözümlere ihtiyacı vardır. Bu nedenle çevre problemin çözümü de farklı alanlardaki çalışmalara, interdisipliner bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Din öğretimi interdisipliner çalışmalar içerisinde yer almalı ve çözüme katkı sağlamalıdır.
- c. Bütün dinlerde çevreye büyük değer ve önem verilmekte, insanlardan çevreyi tahrip edici davranışlardan sakınmaları istenmektedir. Özellikle İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis'lerde çevreye bir çok atıfların yapıldığı görülmektedir. Bu anlamda dini bir değer olarak da kabul edebileceğimiz çevre bilincinin din eğitiminin konusu olması son derece doğaldır.
- d. Örgün ve yaygın din öğretimi programları incelendiğinde konunun öneme karşın çevre bilincinin geliştirilmesine ilişkin konuların çok az yer aldığı görülmektedir. DKAB derslerinde çevreyle ilgili konular farklı öğrenme alanları içerisinde yüzeysel olarak ele alınmaktadır. Temelinde insanın ahlaki değer aşınmasının olduğu, insan ve canlı hayatını tehdit eden küresel bir problemin günümüzdeki aciliyeti ve önemi göz önünde tutularak din öğretiminde çevre eğitime özel bir yer ayrılmalı, en azından örgün eğitimde ayrı bir öğrenme alanı içerisinde çevre eğitimi gerçekleştirilmelidir.
- e. Din öğretiminde sınıf ortamında edinilmesi zor kazanımlar, çevre eğitimiyle daha kolay, eğlenceli ve etkili bir şekilde elde edilebilir. Amerika'da 2000 yılında Sward, "Çevre ve Eğitim Programı" çerçevesinde "Okul ve öğrencilerde yüksek performans yaratacak Çevre Eğitimi Temelli Eğitim" başlığıyla bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda Sward, çevre eğiti-

minin öğrencilerin akademik başarılarına olumlu katkılar sağlayacağını örnek vaka incelemeleriyle anlatmaktadır. Sward, çevre eğitiminin öğrencilerin okuma, matematik, fen ve sosyal derslerindeki performanslarını önemli ölçüde geliştirdiği gibi öğrencilerin bilgiyi kullanabilme ve öğrenme isteğine hatta sınıflardaki disiplin problemlerine bile olumlu katkılar sağladığını ifade etmektedir. (Sward,200:3)

DKAB derslerinde gerçekleştirilecek çevre eğitiminin uygulamada daha farklı sonuçları ve kazanımları ortaya çıkacaktır. Bu anlamda deneysel çalışmalara da ihtiyaç vardır. Ancak din öğretiminin kazanımlarına yapacağı olumlu katkılar düşünüldüğünde ve küresel bir problem olarak çevre kirliliğinin yeryüzünün geleceğini tehdit eder boyutlara ulaşması karşısındaki çözümün aciliyeti ve önemi gözönüne getirildiğinde, din öğretiminde çevre eğitiminin uygulanması önemli bir gereklilik olarak görünmektedir.

Notlar

(*) Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi.

E-posta: yildizzafer@sdu.edu.tr

1 <http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/HutbeHizmetleri.aspx>

Kaynaklar

- Akıncı, M. Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku, Kocaeli Kitap Kulübü Yayınları, Bilim Dizisi:1, İzmit, 1996.
- Akinoğlu, O.- Sarı, A. "İlköğretim Programlarında Çevre Eğitimi", M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:30, 2009, ss. 5-29.
- Akyüz, Y. "Çevre Sorunları Eğitiminin Amaçları ve Temel İlkeleri", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 1980.
- Akyüz, H. "Çevre Dostu Bir Elçi: Hz. Muhammed", Çevre ve Ahlak Sempozyum Bildiri Metinleri, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 2014.
- Altun, S. - Çolak, E. "Öğrenme Kuramları", Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları, Ed. Seval Fer, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Alpagut, B. "İnsan Ekolojisi", Çevre Üzerine, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- Arı, R. Eğitim Psikolojisi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
- Avanoğlu K., Z. Öğretişim- Eğitim Psikolojisine Çağdaş Bir Yaklaşım, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2007, s. 133, Koç, 2003.
- Aydın, D. "Sosyal Öğrenme Kuramı", Eğitim Psikolojisi, Ed. Engin Deniz, Maya Akademi, Ankara, 2007.
- Aygün, H. A. ve Herdem, K. "Çevre Eğitiminde Ayet ve Hadislerle Desteklenmiş Rehber Materyal Geliştirme Çalışması", ISEM 2014 (2. International Symposium on Environment and Morality), Adıyaman, 24-26 Ekim 2014.

- Balay, R. "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C:37, S:2, 2005.
- Bandura, A. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*, New Jersey: Prentice-Hall, 1986.
- Bayraklı, B. *İslam'da Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.
- Bilgin, B. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998.
- Bilgin, B. - Selçuk, M. *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Cebeci, S. *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Cüceloğlu, D. *Yeniden İnsan İnsana, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 1996.
- Çağrırcı, M. "Çevre-Ahlak İlişkisi", *Din ve Hayat Dergisi*, Sayı:4, Nisan 2008.
- Çakır, M.A. "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı", *Eğitim Psikolojisi*, Ed: Alim Kaya, Pegem Akademi, Ankara, 2009.
- Çakmak, M. - Akçöltekin, A. "8. Sınıf Öğrencilerinin Sera Etkisi Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin ve Kavram Yanılgılarının Tespit Edilmesi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, Nisan, 2012, s. 145.
- Çırak, Y. "Öğrenmenin Doğası ve Temel Kavramları", *Eğitim Psikolojisi*, Ed. Alim Kaya, Pegem Akademi, Ankara, 2009.
- Çelik, M. Y. "Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:32, Nisan, 2012, ss. 57-74.
- Driscoll, M. P. *Öğretim Süreçleri ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Doğan, N. vd. "Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Özyeterlik Düzeyinin Başarıya Etkisinin Sınıf ve Cinsiyete Göre İncelenmesi: Erzurum İli Örneği", *Eğitim ve Bilim*, Cilt: 37, Sayı: 165, ss. 224-237, 2012.
- Doğan, R. "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan- Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Dura, C. "Çevre Sorunları ve Ekonomi", *Çevre Üzerine, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları*, Ankara, 1991.
- Erkoçoğlu, F. "Hz. Peygamber ve Çevre Bilinci", *Çevre ve Ahlak Sempozyum Bildiri Metinleri*, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 2014.
- Erten, S. "Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?", *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı, Sayı:65/66, Ankara, 2006/25.
- Fien, J. *Education for the Environment: Critical Curriculum Theorizing and Environment Education*, Victoria: Deakin University Press, 1993.
- Foltz, R. C. *İslam ve Ekoloji*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2007.
- Foster, J. B. *Savunmasız Gezegen*, Epos, Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2008.
- Furat, A. Z. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatlarında Çevre Konularına Ayrılan Yer Üzerinde Bir Değerlendirme", *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metinleri*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt:1, İstanbul, 2008.
- Gündüz, Ş. "İslam Dışı Dinlerde Doğal Çevre", *Din ve Hayat Dergisi*, Sayı:4, Nisan 2008.
- Güneş, A. "Dini İletişimde Kaynak Sorunu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18:2, Elazığ, ss. 69-90, 2013.
- Güngör, M. "Kur'an'dan Çevreye Bakış", *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 2008.

- Hitzhusen, G. E. "Religion and Environmental Education: Building on Common Ground", Canadian Journal of Environmental Education, 11, 2006.
- Hun, E. Yaşat Ki Yaşayasin, bky (babiali kültür yayıncılığı), İstanbul, 2012.
- Kan, A. "Albert Bandura ve Sosyal Öğrenme Kuramı", Öğrenme Öğretme Kuram v Yaklaşımları, Ed. Sevil Büyükalın Filiz, Pegem Akademi, Ankara, ss.75-95, 2011.
- Karataş, A. "Çevre Bilincinin Geliştirilmesinde Çevre Eğitiminin Rolü ve Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 37.
- Karbuş, S. "Sürdürülebilir Kalkınmanın Zaman Yolculuğu", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:198, Eylül 2002.
- Kayadibi, F. "Çevre Sorunları ve Dinlerin Çevreye Bakışı", Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 2008.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. Çevre Bilim, İmge Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Keleş, R ve Ertan, B. Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2002.
- Kılavuz, A. "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri", Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:2, Bursa, 2005, ss. 41-58.
- Kılıç, R. "Din Öğretimi Temellendirme Problemi", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999.
- Kılıç, S. Çevre Etiği, Orion Yayınları, Ankara, 2008.
- Koç, G. Gelişim ve Öğrenme, Ed.Ayten Ulusoy, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Korkmaz, İ. "Sosyal Öğrenme Kuramı", Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim, Ed. Binnur Yeşilyaprak, B. Pegem Akademi, Ankara, 2012.
- Köylü, M. "Çevre Eğitimi: Dini Bir Yaklaşım", Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu, Cilt 2, İstanbul, 2008.
- MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara, 2006.
- MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9,10,11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara, 2010.
- Mehmedoğlu, A. U. "Din, Dindarlık ve Değerler", İZU Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2013.
- Onat, H. "Niçin Din Eğitimi", Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu Bildirileri, AÜİF ve TÖMER Yayınları, Ankara, 1997.
- Önder, M. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine", AİBU İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, Bahar 2013, ss. 24-40.
- Özden, Y. Öğrenme ve Öğretme, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Pajares, F. ve Miller, M.D., "Role of Self Efficacy and Self Concept Beliefs in Mathematical Problem Solving: A Path Analysis", Journal of Educational Psychology, Vol. 86, No. 2, pp. 193-203.
- Polat, M. "Din-Ahlak Öğretiminin Alanı ve Hedefleri", Düşünen Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi İlkokul 4. Sınıf, Pegem Akademi, Ankara, 2013.
- Sakallı, T. "Bilinç Kirlenmesi ve Çevre Kirliliğinin Zihni Temelindeki Aşınma", Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 2008, ss. 185-191.
- Sakallı, T. "Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajlarındaki Çevre Bilincine Güncel Bir Bakış", Çevre ve Ahlak Sempozyum Bildiri Metinleri, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 2014.

- Savaşcın, M. Y. Bütünsel Çevre Bilinci ve Çevre Yalanları, Duyal Matbaacılık, İzmir, 2000.
- Schunk, D. H. Learning Theories An Educational Perspective (Öğrenme Teorileri Eğitimsel Bir Bakışla), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- Senemoğlu, N. Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya, Gazi Kitabevi, 12.Baskı, Ankara, 2005.
- Selçuk, M. "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB Yayınları, İstanbul, 2000.
- Slavin, R. E. Eğitim Psikolojisi, Nobel Yayınları, Ankara, 2013.
- Solmuş, T. "İş Yaşamı, Denetim Odağı ve Beş Faktörlük Kişilik Modeli", Türk Psikoloji Bülteni, C:10, s. 196.
- Sward, M. P. Environment – based Education, The National Environmental Education&Training Foundation, Washington, DC, 2000, p. 3.
- Tomic, W. "Behaviorism and Cognitivizm in Education", Psycholgy A Journal of Human Behavior, Vol.30, No. 3/4 , 1993.
- Torunoğlu, E. Çevre Sorunları ve Politikaları, Anadolu Üniversitesi Yayını, İlbahar,2013.
- Tosun, C. Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pegem Akademi, Ankara, 2010.
- Tosun, C. "Din Öğretiminde Gezi Gözlem Yöntemi", Din Öğretimi Dergisi, Sayı 40, Mayıs 1993, s. 23-32.
- Ulusoy, A. Gelişim ve Öğrenme, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Uzunoğlu, S. "Çevre Eğitiminin Amaçları, Uğraşı Alanları ve Sorunları", Ekoloji Dergisi, Sayı:21, 1996.
- Ünal, S. ve Dımışkı, E. "Unesco-Unep Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye'de Ortaöğretim Çevre Eğitimi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16-17, Yıl:1999.
- Özdemir, O. "Yeni Bir Çevre Eğitimi Perspektifi: Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitim", Eğitim ve Bilim, Cilt: 32, Sayı:145, 2007
- Yavuzer, Y. - Demir, Z. vd., Eğitim Psikolojisi Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Yediyıldız, M. A. "Osmanlı Toplumunu ve Çevre", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:2, 2008.
- Yeşilyaprak, B. ve diğ., Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Yüksel, G. "Bilişsel-Toplumsal Yaklaşım", Gelişim ve Öğrenme, Ed. Ayşegül Ataman, Gelişim ve Öğrenme, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, ss. 316-329, 2004.